

Ferdinand Lupša (na sredini) med drugo svetovno vojno, tik pred okrutnim partizanskim umorom.

Umor župana Lupše (2.)

IVO ŽAJDELA

Malonedeljskega župana Ferdinanda Lupšo so morilci pri Kranjčevih v Radoslavcih zaprli v hlev. Privezanega k jaslim so ga mučili in poniževali. Silili so ga, da mora jesti seno. Umorili so ga in ga zakopali v peskokopu pod radoslavskim bregom. Žena Fani, učiteljica, se je leta 1957 na domu obesila.

Rado Podgorelec je odkril (*Časopis za zgodovino in narodopisje*, šte. 4, 2017), da ljudski spomin pomni, da je Ferdinand Lupša po vrnitvi iz Azije v takrat novo ustanovljeno Kraljevino SHS skušal organizirati nekakšno trgovsko izmenjavo med Kraljevino SHS in Siamom, vendar naj bi zadeva propadla. O tem je leta 1920 v časniku *Nova doba* objavil članek. Iz časnikov izvemo, da je dejansko bil ustanovljen »Jugoslovansko-siamski komite«, osnovan pod okriljem Zavoda za pospeševanje zunanje trgovine ministrstva trgovine in industrije v Beogradu. Iz istega članka izvemo, da je Lupša tudi slikal pokrajino Siam.

Leta 1920 je začel ponovno pisati za nekatere časnike v *Trgovski list* in za ča-

sopis *Nova doba*. 24. marca 1921 je imel predavanje o Siamu, ki ga je priredilo »Slov. trgovsko društvo v Mariboru«. Predavanje je bilo »ilustrovano s skioptičnimi slikami«. Na predavanju je Lupša pozival k trgovskemu sodelovanju z Vzhodno Azijo, podobno kakor so počeli Angleži, Francozi, Nemci, Danci, Holandci, Švicarji in drugi narodi.

Vsestranski pisec

Podgorelec je zapisal, da je bil Lupša včlanjen v Samostojno kmetijsko stranko, ki so jo ustanovili 1. junija 1919 zaradi procesov znotraj liberalnega tabora. S takrat novo ustanovljeno stranko so želeli pridobiti podporo na podeže-

lju, najbolj znan predstavnik te stranke je bil Ivan Pucelj.

Lupša je med drugim pisal o gospodarskem položaju Slovenskih goric ter pozival k skorajšnji gradnji železniške povezave, saj je regija imela številne gospodarske primanjkljaje prav zaradi slabih prometnih povezav. Takrat je pisal tudi o trgovini z jajci ter z drugimi dobrinami in pridelki, ki so jih premogli Mursko polje in Slovenske gorice. Da je bil vsestransko razgledana osebnost, nam pripovedujejo številni članki. Tako lahko na podlagi članka iz leta 1923 izvemo, da so med gradnjo železnice Ljutomer-Murska Sobota naleteli na arheološke ostanke, ki jih je šel proučit med drugimi tudi Lupša.

Aktivni krajan

Lupša je bil tudi aktiven v domači Mali Nedelji. Ko je 20. julija 1924 Narodno kulturno društvo tam odprlo svoj društveni dom, je ljudi pozdravil in nagovoril tudi Lupša, ki je predstavil »zgodovinske spominske spise društva«. Med drugim je imel leta 1925 predavanja celo v Zagrebu. Oktobra 1925 je imel predavanje v Narodnem domu v Mariboru. Pri Mali Nedelji je bil odbornik Kmetijske podružnice Mala Nedelja, ob drugih odbornikih je bil izvoljen na občnem zboru 19. aprila 1925.

Kot je ugotovil Rado Podgorelec, je bil Lupša vsestranski človek, veliko je prispeval za dobrobit ljudi okrog sebe, tako je avgusta 1926 organiziral dvodnevno ekskurzijo agrarcev iz Male Nedelje v Maribor, na ekskurziji so si med drugim ogledali tamkajšnjo srednjo sadjarsko in vinarsko šolo.

Leta 1930 je izdal knjigo *V džunglah belega slona*, ki je vsebinsko razdeljena na več poglavij in pripoveduje o Lupševih potovanjih po Siamu. Knjiga je še danes zanimivo branje.

Dom v Drakovcih

Leta 1934 je Lupša potoval v Alžirijo. O tem je poročalo tudi časopisje, saj je napisal članek z naslovom *S kraljico Marijo v Alžiru*. Leta 1933 in pozneje, kar lahko zasledimo iz časopisja za leto 1934, je bil gost na Šolskem radiu, kjer je v oddaji pripovedoval o svojih potovanjih.

Lupševa hiša v Drakovcih pri Mali Nedelji (danes hišna št. 77) je bila skoraj idilična. Tipična kmečka hiša, ob kateri sta bila hlev in vodnjak, ki je ohranjen še danes (jeseni 2018 v ruševinah, tako kot hiša). Pri Lupševih na kmetiji so bili hlapci in dekla. Posest je bila ocenjena na okoli sedem hektarjev zemlje. Ukvarjal se je z vinogradništvom, o vinogradništvu je tudi pisal. Gojil je drevje in umno čebelaril. O tem je tudi pisal in objavljaj.

Leta 1921 se je poročil z učiteljico Frančiško Jandl (rojeno leta 1882), hčerko znanega arhitekta. Žena je bila leta 1929 odlikovana z redom sv. Save 3. stopnje, o čemer je poročalo tudi časopisje. Upokojila se je leta 1939. V zakonu se jima je rodila tudi hči Noela, ki se je po vojni odselila, konkretnjših stikov z domačim okoljem ni več imela. Bila je zdravnica.

Župan pri Mali Nedelji

Med drugo svetovno vojno ga je okupator kot nemško govorečega izobraženca postavil za vaškega župana pri Mali Nedelji. Funkcija je bila bolj kot ne častna. Ljudi je pozival, da naj se med seboj ne tožijo in naj raje delujejo složno.

Rado Podgorelec je zapisal, da »so ga obsodili na smrt 21. januarja 1945«. Ni zapisal, kdo in kako naj bi bilo to sojenje videti. Dodal je, da »je šlo za obračun, ki v teh krajih ni bil edini. Če je že šlo za kolaboracijo, kot so trdili, je bila ta upravna in iz čisto administrativnih vidikov, ki jih je Lupša pri opravljanju javne funkcije imel. Ko ga je okupator imenoval za vaškega župana, bi zavrnitev te funkcije lahko imela zanj usodne posledice. Take kolaboracije je bilo med vojno veliko, obračuni in obsodbe zoper njo pa krivične, nedosledne in pristranske. Kot je zapisal Drago Novak v knjigi *Prlekija 1941–1945*, '... so partizani obsodili na smrt prav tako vnetega nacistar ter vodjo krajevne skupine pri Mali Nedelji ing. Ferda Lupša ...', ker je opravljal javno funkcijo, na katero ga je imenoval okupator. Navedek lahko razumemo kot skupek trditev, ki so bile zapisane v nekem drugem političnem času in ga je treba obravnavati s kritično distanco.«

Drago Novak je v *Prlekija v NOB* (Murska Sobota, 1965, str. 161) zapisal: »Januarja 1945 so partizani likvidirali drugega nacistar, narodnega izdajalca in župana v Bučkovcih ing. Ferdinanda Lupšo. Sodbo je izvršil osebno spremljevalec Jožeta Kocbeka v Radoslavcih pri Antonu Kranjcu.«

Mučenje in umor

Sam sem o zločinih partizanov med vojno in po njej v okolju, kjer sem odraščal, spraševal ljudi okoli leta 1995. Nekaj sem o tem namreč že slišal prej. Takrat pa so mi ljudje opisali nekatere krute umore in zločine prleških partizanov, ki seveda to sploh niso bili. Bili so tako imenovani skrivači, saj so se skrivali pred okupatorjem, prežeti pa so bili s komunistično ideologijo.

Povedali so mi, da so domači partizani (skrivači) Lupši grozili že večkrat prej, preden so ga ubili. Nekoč so prišli k njemu, vendar se je zadnji hip rešil skozi

zadnja vrata. Zbežal je proti sosedovim Sobočanovim. Na begu je delal ostre za voje, da bi ga težje zadeli, če bi streljali za njim. Ko so prišli naslednjič, so mu odnesli lovsko puško.

Januarja 1945 so prišli ponj, ga ugrabili in odgnali v Radoslavce. Hlapca so zaklenili v klet, ženo in dekle pa v sobo. Hišo so zelo pokradli. Kasneje se je govorilo, da so videli, da je žena Ludvika Vrbnjaka iz Drakovca sušila obleke, ki so jih ukradli pri Lupšovi. Poleg Ludvika Vrbnjaka (Petkôča), ki je po vojni bil cestar, naj bi bil zraven še zloglasni Franc Novak - Tarzan iz Slaptinec (zadnja leta pred smrtjo naj bi imel hudo preganjavico).

Ferdinanda Lupšo so pri Kranjčevih v Radoslavcih zaprli v hlev. Privezanega k jaslim so ga mučili in poniževali. Silili so ga, da mora jesti seno. »Krivili« so ga, da je kot župan domače moške pošiljal

Lupšev grob pri Mali Nedelji, ki je danes v drugi lasti.

v vojsko. Pri tem so »spregledali«, da je to moral početi, kot tudi to, da je marsikoga rešil pred fronto.

Zakopali so ga v peskokopu pod radoslavskim bregom. Domači so ga pokopali jeseni 1945 na pokopališču pri Mali Nedelji. Žena Fani, učiteljica, se je leta 1957 na domu obesila. Za njun grob ni kasneje nihče skrbel, zato je bil oddan Štuhecovim (tam sta danes napisana na nagrobniku Alojz in Rozalija Štuhec). Imela sta hčerko Elo, ki je zdaj zdravnica v Ljubljani (poročena Atanasković).

Klevetanje z »nacistom«

Zaradi Lupševega umora so Nemci v Senčarjevi grabi pod malonedeljskim

pokopališčem kot povračilni ukrep ustrelili devetnajst talcev (eden je ušel). Pripeljali so jih iz zapora na Ptuj. Tam je režim leta 1959 postavil spomenik. T. i. talce naj bi ustrelili 8. marca. Na ta dan Krajevna organizacija za vrednote NOB Mala Nedelja, v sodelovanju z Združenjem borcev za vrednote NOB Ljutomer in Osnovno šolo Mala Nedelja, pripravlja spominsko slovesnost. Na spletni strani *pespoti.si* piše, da so se z ustrelitvijo talcev Nemci »maščevali za smrt nacistar in okupatorskega župana«. Res podlo podtikanje, najprej so ga komunisti umorili, še danes, 78 let kasneje, pa ga njihovi potomci klevetajo z »nacistom«.

Moralna dolžnost

Rado Podgorelec je v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (štev. 4, 2017) zapisal, da je danes o Ferdinandu Lupši osta-

Spomenik t. i. talcem (ustreljenim zaradi umora Ferdinanda Lupše) pod pokopališčem pri Mali Nedelji.

lo le malo znanega. Dokumentov skoraj ni več, nanj še spominjajo ruševine hiše v Drakovcih pri Mali Nedelji, nekaj slik, ki jih je sam naslikal pred prvo svetovno vojno, fotografije, med katerimi so bile nekatere predstavljene na razstavi leta 2015 v ljutomerski knjižnici. Ljudski spomin v krajih pri Mali Nedelji še pomni ime Ferdo Lupša. Njegovo imetje je bilo pokradeno, zaplenjeno, osebni predmeti so bili uničeni ali pa razpršeni naokoli. »Danes nam ostaja moralna dolžnost, da spomnimo slovenski narod na velikega rojaka. Ob tem pa naj bo to priložnost za razmislek o krivični usodi, ki je po letu 1945 doletela velik del slovenskega naroda.«